

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 01-24 ЮФ
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
за адресою: вул. Іоанна Павла II, 17,
м. Київ, 01042, Україна

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Петросян Крістіни Єрвандівни

на тему «Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дослідження. Забезпечення рівності прав і свобод є складовою людиноцентристської політики держави, діяльність якої заснована насамперед на принципі верховенства права, що діє та визнається в Україні на конституційному рівні. Формування правової системи України на основі принципу верховенства права прослідковується з часів проголошення незалежності, оскільки утвердження принципу верховенства права визначено як основне завдання для побудови правової держави. В той же час, виконання цього принципу забезпечує практичну реалізацію прав і свобод людини та безпосередньо гарантує їй невід’ємні природні права, зокрема, соціальні.

Побудова соціальної держави передбачає забезпечення певних передумов, в тому числі, відповідного суспільного стану, у межах якого забезпечуються соціально-економічні права людини і громадянина. Такий стан в науці називають «соціальною безпекою», в якому гарантуються ознаки правової держави, зокрема верховенство права, пріоритет прав людини і громадянина, законність тощо, а також наявні відповідні економічні чинники, що дають змогу забезпечити соціальні права людини. В свою чергу розвиток соціальної країни є можливим за умови існування в ній демократії і правової

держави. Відповідно до Основного Закону Україна є соціальною і правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Глобальні процеси, з якими стикнулася наша держава, як то: гібридна війна РФ 2014 року та окупація частини території, пандемія COVID-19, економічна криза і повномасштабне вторгнення, стали викликом для всіх сфер діяльності країни, зокрема і для системи соціального захисту населення, яка опікується вразливими та мало захищеними категоріями населення. Тому система соціального забезпечення має бути гнучкою та адаптивною до нових викликів і потреб населення, а необхідність реформування системи соціального забезпечення з дотриманням принципу верховенства права, є важливою з точки зору покращення добробуту населення держави та забезпечення соціальної безпеки і стабільності суспільства.

Наведене свідчить, що соціальний захист населення, як один із напрямів соціальної політики України повинен базуватися насамперед на ціннісних складових доктрини верховенства права. З огляду на це, дисертаційне дослідження Крістини Єрвандівни, присвячене тематиці забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист вбачається актуальним в умовах сьогодення.

Опосередковано проблематиці системи соціального захисту присвячено наукові доробки таких вчених як: В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, С.Я. Вавженчук, Т.З. Герасимів, К.В. Гнатенко, І.П. Жигалкін, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, І.Ю. Хомич, Н. М. Хуторян, Г.І. Чанишева, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та інші. Проте в доктрині права соціального забезпечення проаналізовано лише загальні аспекти принципу верховенства, а на рівні комплексних наукових досліджень бракує праць щодо забезпечення цього принципу у процесі реалізації права особи на соціальний захист.

Таким чином, дисертація Петросян К.Є. є важливою у сфері права соціального забезпечення, актуальною, своєчасною і насиченою сучасними пропозиціями, спрямованими на реформування та покращення системи соціального захисту України із забезпеченням при цьому принципу верховенства права та його складових.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації в цілому характеризується високим рівнем загальнонаукових, спеціально-юридичних підходів і філософських методів вирішення поставлених задач. За допомогою чітких визначень понять, класифікації функцій та принципів права соціального забезпечення, проведеної періодизації становлення та розвитку системи правового регулювання галузі права соціального забезпечення тощо, авторці вдалося аргументовано висловити свою думку щодо забезпечення принципу верховенства в праві соціального забезпечення. Загалом дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису становить цілісне і повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими висновками. Дисертантка під час проведення дослідження використовувала широкий набір сучасних філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження, зокрема: абстрактно-логічний (підрозділи 1.2., 1.3., 2.2., 2.3., 3.2.), контент-аналіз (підрозділи 1.1., 1.3., 3.2.), структурно-логічний (підрозділи 1.2., 1.3., 2.3., 3.2., 3.3.), емпіричний (підрозділи 1.2., 1.3., 2.1., 3.1., 3.2., 3.3.), порівняльно-правовий (підрозділи 3.1., 3.2., 3.3); статистичний (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 3.2.) та інші, завдяки чому автору вдалося досягти гарних результатів свого дослідження та отримати достовірні, обґрунтовані висновки та рекомендації принципу верховенства права у площині соціального захисту.

Наукова новизна отриманих результатів. Дослідження науковця містить низку положень, що мають бути оцінені як внесок у науку права соціального забезпечення. Так дисертантка досить аргументовано наводить в власну періодизацію розвитку національного законодавства в соціальній

сфері, що складається з п'яти етапів: 1 етап (1991-1996 р.р.) – розбудова незалежної національної системи соціального захисту та соціального забезпечення України з моменту прийняття Конституції України; 2 етап (1996-2003 р.р.) – розвиток і модернізація системи соціального захисту та соціального забезпечення, перехід до багаторівневої моделі пенсійного страхування; 3 етап (2004-2013 р.р.) - реформування та удосконалення системи соціального захисту й соціального забезпечення; посилення євроінтеграційних процесів; 4 етап (2014 р. - по теперішній час) – реалізація Угоди про асоціацію з ЄС та впровадження європейських соціальних стандартів і цінностей; цифрова трансформація соціальної сфери; пандемія та запровадження воєнного стану, оперативного й екстреного (кризового) реагування на загрози; 5 етап (перспективний) - повоєнне відновлення та вступ України до ЄС; впровадження нової моделі соціальної політики, яка відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС.

У роботі узагальнено розуміння поняття та надана авторська дефініція «верховенства права» в аспекті конституційного права людини на соціальний захист, запропоновано доктринальне тлумачення та виокремлена дефініція поняття «міжнародний соціальний стандарт», а також аргументовано доцільність впровадження індексу верховенства права в праві соціального забезпечення як основи повоєнного відновлення України, що гарантуватиме дотримання принципу верховенства права при реалізації конституційного права на соціальний захист. Також дисертанткою удосконалено наукові підходи до визначення понять «соціальний захист», «соціальна безпека» і «право на соціальний захист».

Заслуговує на позитивну оцінку обґрунтування і дослідження актуальності розвитку військово-соціальної роботи як необхідного напрямку соціальної політики держави як у теперішній час, так і в період повоєнного відновлення України наряду зі створенням інституту Уповноваженого з захисту соціальних прав людини.

У роботі також удосконалено наукові підходи щодо класифікації й виокремлення десяти груп громадян, по відношенню до яких встановлено на рівні Конституції України обов'язки держави щодо їх соціального захисту та доцільності доповнення одинадцятою групою, а саме «11) внутрішньо переміщені особи», а також ролі національних у питанні реалізації положень ЄСХ та її інтерпретації (що надаються ЄКСП) в судовій практиці для належного тлумачення національного законодавства.

Крім того, в дисертації набули подальшого наукового дослідження пропозиції щодо формування нової парадигми Соціального кодексу України із чітко сформульованими поняттями, які є фундаментальними й базовими для галузі права соціального забезпечення. Зокрема, Окремий розділ Загальної частини кодексу «Принципи права соціального забезпечення» має складатися з двох підрозділів: «Загальні (універсальні) принципи» та «Галузеві принципи». Принцип верховенства права, як формуючий фактор національної правової системи, необхідно додати до підрозділу «Загальні (універсальні) принципи»; принцип соціальної відповідальності, як показник сталого й стійкого розвитку суспільства, зокрема в соціальній сфері, - до підрозділу «Галузеві принципи». Особлива частина кодексу має бути присвячена окремим інститутам права соціального забезпечення: пенсії, допомозі, компенсації, соціальному та медичному обслуговуванню, соціальним послугам тощо; у кожному розділі потрібно встановити систему соціального забезпечення, а також визначити його елементи.

В аспекті Євроінтеграційних процесів заслуговує на увагу позиція автора щодо необхідності ухвалення Протоколу про колективне оскарження (1995 р.) як превентивної міри запобігання порушень у майбутньому

Повнота викладу одержаних результатів. У дисертації чітко визначено об'єкт і предмет дослідження. Дисертантка досить вдало сформулювала мету дисертаційної роботи, що полягає в тому, щоб на підставі опанування й узагальнення позицій учених, комплексного аналізу нормативно-правових актів міжнародного та національного рівнів,

правозастосовної практики сформувані теоретичні висновки щодо визначення поняття, змісту й основних складових елементів принципу верховенства права в аспекті реалізації права на соціальний захист та розробити практичні пропозиції, що дозволять ефективно застосовувати цей принцип в процесі реалізації конституційного права особи на соціальний захист.

Дисертація Петросян К.Є характеризується ознакою єдності змісту. План дисертації є логічним і послідовним, відповідає змісту проблеми, що досліджується. Виклад матеріалу є логічним і системним, висновки отримали належне наукове та практичне обґрунтування.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. В цілому дисертаційна робота Петросян Крістіни Єрвандівни виконана на належному науковому рівні. Однак, як і кожна наукова праця, дисертація містить дискусійні положення, що потребують додаткового обґрунтування, та щодо яких можна висловити певні міркування, які можуть бути враховані дисертантом у подальшій науковій роботі.

1. У дисертації розроблено власну періодизацію розвитку національного законодавства в соціальній сфері, яка складається з п'яти етапів: 1 етап (1991-1996 р.р.); 2 етап (1996-2003 р.р.); 3 етап (2004-2013 р.р.); 4 етап (2014 р. - по теперішній час); 5 етап (перспективний). Водночас доцільним при цьому вважається виокремлення підетапів при періодизації розвитку національного законодавства у соціальній сфері періоду незалежності України, які, на мою думку, змогли б більш конкретизувати сутність кожного етапу.

2. Перевагою наукової роботи є аналіз стану здійснення правосуддя, зокрема шляхом дослідження показників статистичної звітності місцевих адміністративних судів в Україні упродовж 2019-2022 років та обґрунтування висновку про збільшення надходження до провадження судів справ зі спорів, що виникають у соціальній сфері у порівнянні з іншими спорами. У розвиток цього питання зазначимо, що в дисертації не вистачає також аналізу результатів розгляду судами спорів в соціальній сфері у досліджуваний період,

тобто показники задоволених судами позовних заяв, а також показники відмов у задоволенні позову через необґрунтованість заявлених вимог.

3. У роботі розвинуто тезу про складний та триваючий процес адаптації національного законодавства в соціальній сфері до європейського законодавства, що вимагає більш рішучих дій від держави та суспільства з метою досягнення вступу України до ЄС, зокрема розширення світогляду та зміна ментальності населення шляхом виховання культури європейських цінностей. З приводу наведеного хотілося б почути думку авторки про можливість впровадження конкретних шляхів з боку держави в цьому напрямку задля виховання культурної свідомості суспільства.

Поряд з цим, висловлені міркування не впливають на загальний позитивний висновок щодо виконаної роботи та не применшують наукової цінності рецензованого дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Петросян К.Є. відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Петросян Крістіни Єрвандівни на тему «Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка

заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право».

Рецензент:

**кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля**

Галина ТАТАРЕНКО